

MOGUĆNOSTI PODIZANJA KVALITETA SARADNJE PORODICE I MEKTEBA

Nezir HALILOVIĆ

UDK 28-472-053.2

SAŽETAK: U pogledu njegovanja vjerske tradicije bh. porodice su se tradicionalno oslanjale na institucionalnu podršku vjerskih zajednica. Tu podršku muslimanima u BiH tradicionalno nudi mekteb kao izvor i rasadnik njegovanja zdravih tradicionalnih vrijednosti i percepcije islama. Spona porodice i mekteba su djeca, a njihov dobar odgoj prva zadaća i cilj oba ova instituta. Djetinjstvo ima svoje zakonitosti, ali i zahtjeve, a porodica i mekteb imaju svoje ciljeve koje žele ostvariti kod mladih naraštaja. U domenu vjerskog odgoja i roditelji i muallimi uglavnom imaju iste ciljeve. *Mogućnosti saradnje su u realizaciji istih su velike, ali postoje i određena ograničenja koja prethodno treba riješiti. U ovom radu je analizirana mogućnost daljeg podizanja kvaliteta saradnje porodice i mekteba radi što sretnijeg i kvalitetnijeg djetinjstva mladih naraštaja.*

Ključne riječi: porodica, mekteb, muallim, djetinjstvo

Definisanje ključnih pojmova

1.1. Porodica

Po mnogima autorima porodica je osnovna ćelija društva. To je prva i najznačajnija edukativna jedinica u kojoj se uče fundamentalna znanja i najznačajnije sposobnosti. U većini slučajeva ta znanja, navike i sposobnosti su trajnog karaktera i značajno određuju čovjeka do kraja života. Ističemo definiciju porodice prof. dr. Nijaza Mesihovića (1996: 89) koji kaže da je porodica: "primarno biološko-edukativna grupa, što znači da u okviru nje dominiraju biološki i edukativni procesi, to jest, čovjek u okviru porodice zadovoljava biološke potrebe za produženjem vrste." Porodica je neprikosnoveni odgojni faktor u svim poljima. Iz nje dijete

dobija i sa sobom nosi mnoštvo saznanja, sposobnosti, navika, očekivanja, uvjerenja, stavova, itd. Govoreći o porodici kao faktoru religijskog odgoja prof. dr. Refik Čatić (2005: 228) kaže: "Porodica svojom organizacijom, strukturom, kohezijom i dinamikom najsnažnije djeluje na odgoj djece. Ima autora koji tvrde da je porodica apsolutni determinator ljudskog ponašanja i djelovanja i sve što čovjek postaje, bilo ono dobro ili loše, vuče korijene iz porodice. Ne ulazeći u polemike da li je, zaista, porodica apsolutni determinator ljudskog ponašanja ili nije, možemo sa sigurnošću utvrditi da u religijskom odgoju porodica ima odlučujuću ulogu. Od toga kako roditelji poimaju ovaj svijet i kako se odnose spram njega, zavisi i kako će odgajati svoju djecu... Religijski odgoj u porodici je,

uglavnom, tradicionalnog karaktera, mada u posljednje vrijeme neke vjerske institucije direktno uključuju porodice u realizaciju konkretnih vjerskih sadržaja." Navedena obilježja porodice se jednako odnose i na kompletne porodice, kao i na kvantitativno deficitentne, tj. jednoroditeljske porodice. Na našim prostorima često se navodi hadis Muhammeda, a.s.: "Svako dijete se rađa u islamu, a roditelji ga učine muslimanom, kršćaninom, jevrejem ili vatropoklonikom." Koje direktno ukazuju na mogućnosti porodičnog odgoja u pogledu religijskog opredjeljenja djece.

1.2. Mekteb

Percipirajući mekteb iz aktuelne pozicije za mekteb možemo reći da je to svojevrsna škola, jedinstvena po

svim obilježjima, ali je nesumnjivo jedan od školskih oblika učenja koji ima osnovne elemente didaktičkog trougla (učenik-nastavnik-sadržaj). Mekteb, kao i škola, ima svoje prostorije, svoj nastavni plan i program, svoj raspored časova, svoje udžbenike i nastavna sredstva i pomagala, svoje dvorište, svoj ambijent, svoju klimu... Dakle, mekteb ima skoro sva obilježja redovnog školskog sistema, a fundamentalno pitanje svakog školskog sistema je pitanje saradnje porodice i nastavnika. Naravno, mekteb nije oduvijek bio sa navedenim karakteristikama. Izvorno se radilo o "mjestu gdje se učilo čitanje i pisanje. Pojavom islama i nastankom islamske države koja postepeno organizira i obrazovanje u skladu sa zahtjevima islama, ovi mektebi su u izvjesnom smislu evoluirali tako da su postojale dvije vrste mekteba: jedna po ugledu na ranije, predislamske mektebe u kojima se učilo čitanje i pisanje uključujući i muslimansku djecu kao i djecu šticećenika/zimija, i druga u kojoj su muslimanska djeca, pored čitanja i pisanja, učila i osnove iz poznavanja Kur'ana, odnosno islama. Ovi mektebi su djelovali u skoro istom obliku i sa istim ciljem dugi niz stoljeća tako da su se proširili u skoro svim krajevima islamskog svijeta..." (Kasumović, I., 1999: 21) Od početne škole u kojoj se isključivo učilo čitanje i pisanje, mekteb je izrastao u organizovane škole u kojima se odvajao pravi odgojni-obrazovni proces oplemenjen učenjima islama. Osmanlije će kasnije nastaviti taj trend s tim da će dodatno pojačati fokus na kvalitet muallima, kao ključnog faktora mektepske nastave. Mektepska nastava će u tom obliku doći i do nas te se, uz manje ili veće modifikacije, zadržati do 1952. godine, kada silom prilika biva ugašena, a nakon toga do danas teče proces postepene obnove i unapređenja. Od pojave do danas, mekteb je ostao u okviru svojevrsnog didaktičkog četverougla: muallim-porodica-dijete-sadržaj. Kvalitet svakog od njih determinira ukupni kvalitet mektepske nastave.

1.3. Djetinjstvo

Djetinjstvo je rani nivo u ciklusu ljudskog razvoja koji karakterišu dinamičan fizički rast i naponi da dijete modelira svoje uloge i odgovornosti, uglavnom kroz igru i formalnu edukaciju. Prema mišljenju psihologa, djetinjstvo traje od infantilnosti do puberteta (tj. od najmanje 18 mjeseci do najviše 14 godina) ili do ranog odrastanja (18-21 godina). Djetinjstvo se može podijeliti na: rano (0-6), srednje (do adolescencije) i pozno (do okončanja adolescencije). Radi se o izuzetno dinamičnom i turbulentnom periodu ljudskog života u kome se oblikuju fundamentalne karakteristike, stavovi, znanja, vještine, sposobnosti svakog čovjeka, koje ga karakterišu tokom čitavog života. Djetinjstvo se može komparirati sa zgradom, a svaka građevina sastoji se od mnoštva sitnih elemenata (cigli, blokova, kamenja...). Što se ti elementi bolje postave, to je zdanje ljepše, sigurnije i skladnije. Djetinjstvo je nukleus nadolazeće generacije, to je sjemenka koja traži plodno tlo i adekvatan ambijent, a samo sa kvalitetnim postavljanjem, brigom o njoj i pripremanjem za žetvu, mogu se očekivati kvalitetni plodovi.

1. Djeca kao spona porodice i mekteba

Porodica i mekteb u našem ambijentu su oduvijek uzajamno povezane kategorije. S obzirom da je mekteb prva instanca islamske pedagogije na ovim prostorima, koja je nezamisliva bez porodice, sasvim je jasna ovisnost mekteba o porodičnim tokovima. S druge strane, većina naših porodica su, u nekim ključnim elementima, još uvijek tradicionalno (islamski) organizovane, živo zainteresovane za islamski odgoj svog potomstva i nastavak postojeće tradicije islama na ovim prostorima. Budući da se u mektebima uči o islamu, čija je fundamentalna odrednica težnja ka izgrađivanju što kvalitetnijih relacija u porodici u svim smjerovima: suprug – supruga, otac – djeca, majka – djeca, starija djeca – mlađa djeca, itd.

Porodica je zainteresovana da šalje djecu u mekteb kako bi se unaprijedili postojeći odnosi i relacije. Osim toga, roditelji koji su zainteresovani za provjereno i ispravno doživljavanje islama kao svoje vjere u svojoj zemlji, uglavnom su zainteresovani da redovno šalju svoju djecu u mekteb. U ovom pogledu muallimi kao pojedinci i mekteb kao institucija imaju toliko povjerenje roditelja kakvo ne uživa ni jedna druga institucija našeg društva. To je ogroman kapital koji roditelji bjanko daju muallimima, a koji preispituju tek nakon težih incidenata. To povjerenje je toliko veliko da obično roditelji sa mektebom saraduju tako što prvih dana dovedu djecu u mekteb, te se na kraju mektepske godine pojave na završnim hatmen-skim svečanostima. Na osnovu toga, ukupna saradnja porodice i mekteba može se opisati jednom sintagmom kao "saradnja povjerenja". S obzirom da se povjerenje može definisati i kao "svijest o zajedničkim ciljevima", to ukazuje da su neupitni polazni ciljevi roditelja i muallima u pogledu djece. Inače, saradnja porodice i ostalih odgojno-obrazovnih ustanova (vrtića, obdaništa, škole...) je detaljno razrađena u domaćoj literaturi, dok je jako mali broj radova posvećen analizi saradnje porodice i mekteba, iako je mektebom tradicionalno obuhvaćen veoma značajan dio ukupne populacije Bošnjaka. U pogledu mektepske nastave, sva saradnja porodice i mekteba bila je zasnovana na potpunom povjerenju u rad i postupke muallima, budući da su, isti na ovim prostorima stoljećima bili jedina inteligencija i autoriteti sela i mahala.

Što se tiče o odnosa muallima prema djeci i porodicama, dostupni podaci ukazuju da je tu vladalo pravo šarenilo, počevši od najgнусnijih primjera zloupotrebe ukazano povjerenja od strane, istina jako malog broja, nesavjesnih pojedinaca, preko tradicionalnog i rutinskog pristupa mektebu od strane prosječnih muallima, pa do izvanrednih primjera potpunog stavljanja potencijala istaknutih muallima za dobrobit djece povjerene mu u amanet.

Slično tome i očekivanja roditelja od slanja djece u mekteb su šarolika, od onih koji svoju djecu šalju u mekteb samo zato što je takav običaj i zato što su i oni išli u mekteb, preko onih koji uglavnom žele da djeca u mektebu nauče osnove svoje vjere i nauče pravilno klanjati i učiti u Kur'anu, pa do izuzetno zahtjevnih roditelja koji žele da djeca u mektebu osim vjerskih učenja u duhu islama intenzivno razvijaju i sve svoje ostale kapacitete. Na osnovu dostupnih informacija, to šarenilo se održalo do današnjih dana. Bez obzira na to šarenilo, startno povjerenje roditelja u muallima i mekteb se uglavnom održalo do današnjih dana. Činjenica koju muallimi nikada ne smiju izgubiti iz vida jeste da roditelji, slanjem djece u mekteb u svim periodima prošlosti pa do danas, iskazuju visoko razvijenu zrelu svijest i odgovornost za dunjaluk i ahiret svoga djeteta, i da su takvi roditelji najzaslužniji zašto je mekteb uspio "preživjeti" sve ukazane kulturno-civilizacijske tekovine. Bilo je dovoljno, a još i uvijek je, samo da roditelji izgube povjerenje u mekteb i povuku djecu iz mekteba, pa da o mektebu govorimo kao o nekom arhaičnom obliku učenja i nastave, kao što danas govorimo o npr. bosančici, begovici i sl. Međutim, to se ne dešava, jer postoji snažna svijest o zajedničkim ciljevima.

2. Ciljevi saradnje porodice i mekteba

Aktuelni Nastavni plan i program mektepske nastave (2004: 2) definiše cilj i zadatke mektepske nastave. "Osnovni cilj mektepske nastave je da se (kroz odgojno-obrazovni rad u mektebu) polaznici upoznaju sa sistemom islamskih vrijednosti i islamskim propisima, te da ih usvoje kao sadržaj i način svoga života shodno riječima Allaha, dž.š.: "Kod Allaha je prava vjera jedino islam". (Alu 'Imran, 19.) i ... "zadovoljan sam da vam islam bude vjera.." (El-Maide, 3.)

Zadaci mektepske nastave, između ostalog, su:

- da kod polaznika razvija i snaži vjeru (iman), da ih podučni osnovnim islamskim propisima i sposobni za njihovu praktičnu primjenu u svakodnevnom životu (islam), te da u njima razvija plemenitu i snažnu islamsku ličnost (ihsan);
- da kod polaznika formira svijest o pripadnosti islamskom ummetu, Islamskoj zajednici i džematu, te da ih podstiče na razvijanje međuljudske ljubavi i razumijevanja;
- da kod polaznika formira svijest i spremnost za čuvanje islamskih vrijednosti kroz lični, porodični i širi društveni život u svom okruženju;
- da polaznike usmjerava na pravilno razumijevanje svijeta i života koji ih okružuje;
- da polaznike upućuje i na sve druge korisne aktivnosti kojima se izgrađuje zdrava, kompletna, savjesna, samosvjesna i samostalna ličnost."

Uočava se da je cilj mektepske nastave dosta široko i općenito postavljen, neki zadaci se preklapaju, parcijalno su postavljeni i preneglašavaju neka područja odgoja, dok za neka druga samo površno ostavljaju mogućnost realizacije bez jasnog usmjerenja i prepuštajući odluku o njihovoj realizaciji ionako preopterećenom muallimu.

Činjenica je da gotovo da ne postoji područje odgoja u kojem saradnja roditelja i muallima nije neophodna. Šta više, za razliku od uobičajene saradnje roditelja i školskih nastavnika, saradnja roditelja i muallima je šira i obuhvatnija, jer obuhvata želju i nastojanje da dijete uspije i na dunjaluku i na ahiretu. Praksa je pokazala da nastavnici, uglavnom, zainteresovani za saradnju vezanu za uspjeh učenju i ponašanju tek toliko da djeca ne prave probleme u školi, izuzev rijetkih entuzijasta koji se istinski trude da svestrano odgoje i usmjere djecu.

Osim proklamovanih ciljeva i zadataka u Nastavnom planu i programu mektepske nastave, može dati i konkretnija klasifikacija zadataka za koje su zainteresirani i roditelji i muallimi:

- **ispravan svjetonazor i vjerovanje djece** (imanski šarti i pitanje svjetonazora)
- **razvijanje navike islamskog načina življenja** (islamski šarti, cjeloživotno učenje i napredovanje, iskorištavanje slobodnog vremena u korisne stvari, itd.)
- **svestran i harmoničan fizički razvoj mladih** (razvoj psihomotornih sposobnosti, poboljšanje opće funkcionalnosti organizma, jačanje organizma, razvijanje zdravstveno-higijenskih navika, razvijanje navike praćenja, proučavanja i utvrđivanja stanja organizma i zdravlja.)
- **razvoj psibičkih sposobnosti** (pažnje, pamćenja, mišljenja, govora, mašte, fleksibilnosti, originalnosti, inventivnosti, sticanju vještina: čitanja, računanja, crtanja, različitih oblika izražavanja i rukovanja raznim oruđima; razvijanju intelektualnih interesa, kritičkih sposobnosti, istinoljubivosti, samostalnosti)
- **utvrđivanju stepena razvoja ličnosti** (mentalnih sposobnosti, motivacije, tehničkih sposobnosti, osobina temperamenta, crta ličnosti, talentovanosti, usmjerenja osnovnih aktivnosti i preokupacija)
- **moralni odgoj** (razvijanje moralne svijesti i savjesti jer šerijat je prvenstveno moralni zakon; discipline i moralnih navika, lijepog ponašanja, istrajnosti, bratstva i prijateljstva, kolektivizma, humanizma, patriotizma, internacionalizma...)
- **estetski odgoj** (osposobljavanje da uočavaju, doživljavaju, ocjenjuju i kreiraju lijepo)
- **ekološki odgoj** (razvijanje svijesti o potrebi očuvanja i unaprjeđivanja životne okoline)
- **radni odgoj** (razvijanje ljubavi prema radu, izgradnja radnih navika, svjesne radne discipline, profesionalizma, shvatanju odnosa između umnog i fizičkog rada, usvojiti najnovija naučno-tehnološka dostignuća, razvijati i njegovati kulturu rada).

Osim gore navedenih područja roditelji i muallimi su imaju i zajedničke ciljeve da:

- dijete zavoli mekteb,
- rado ide u njega,
- s lakoćom i zadovoljstvom izvršava sve islamske obaveze,
- odgovorno djeluje,
- kulturno se ponaša u društvu, školi, mektebu, na ulici, kod kuće...,
- sačuva se od svih poroka i pošasti (kocke, narkomanije, duhana, pornografije i prostitucije),
- odvikne se od loših osobina i pojava (laži, krađe, potvore, zavisti, licemjerstva, prevara, itd.),
- veseli, zabavlja i šali na primjeren način,
- da bude što plemenitija i sposobnija ličnost, itd.

Jasno je da je područje potencijalne saradnje mekteba, tj. muallima i roditelja izuzetno široko i da je potreban sistemski pristup da bi se ona mogla postići.

Iako je napisao relativno davno, Klonimir Škalko (1949: 55-56) je ukazao na dublji pedagoški smisao saradnje porodice i škole radi ostvarenja zajedničkih ciljeva, koji potpuno važe i za saradnju današnje porodice i mekteba. "Osnovno je da roditelje masovno približimo školi, da im pomognemo u razumijevanju odgojnih ciljeva i zadataka naše škole, da ih privučemo na saradnju u rješavanju svih školskih pitanja, da koordiniramo naš odgojni rad s roditeljskim domom i da u tu svrhu damo roditeljima praktične upute za njihovo odgojno djelovanje kod kuće. Posljedica zbližavanja i rada u tom pravcu treba da bude ta da roditelji osjete školu kao nešto svoje, da je unesu u sferu svojih interesa, jer škola rješava pitanja sretnije budućnosti njihove djece i čitave naše društvene zajednice." Zadaća mekteba je islamski odgoj i obrazovanje mladih naraštaja, ali mekteb to može potpuno ostvariti tek uz svestranu podršku i saradnju s porodicom. Ta saradnja je podjednako važna u svim faza mektepskog rada: planiranju, pripremi, izvođenju i vrednovanju odgojnih nastojanja,

a ne samo u slanju djece u mekteb i obradi osnovnih šarta, na čemu se trenutno u najvećem broju slučajeva i završava saradnja.

3. Mogućnosti saradnje mekteba i porodice

Dosadašnje naslijeđe je pokazalo da je u mektebima sporadično postojao neki oblik saradnje. Negdje su muallimi to eksperimentalno pokrenuli, ali većina njih se brzo razočarala, kao, vjerovatno i većina roditelja, jer se radi o novom obliku uzajamnog djelovanja. Savremena civilizacija davno je odbacila sporadičnost kao metodu kojom se postižu kvalitetni rezultati. O planskoj, sistemskoj i permanentnoj saradnji porodice i škole, u našem slučaju mekteba, vrijedi razmisliti o riječima Klonimira Škalke (1949) koji daje uputstva kako bi trebalo organizovati saradnju i pokazuje sve prednosti smišljeno organizovane saradnje i koji ističe da saradnju s porodicom učitelj ne smije shvatiti kao slučajaj, prigodan, kampanjski rad, nego to mora biti promišljen, organizovan i planski posao, stalna briga učiteljeva, koja ulazi u prvi plan njegovih odgojnih nastojanja. Učitelj treba da bude uvjeren da se odnos učenika prema učenju i radu ne formira samo u školi, nego i u porodici. Glavno je, dakle, aktivirati roditelje. Sve roditeljske akcije idu za tim da unaprijede odgojne i obrazovne zadatke škole, da pomognu fizički i kulturni razvitak omladine, da podupru sva nastojanja škole, sve su to ujedno akcije za što bližu saradnju porodice i škole. Po njemu, akcijom i radom se izgrađuje najjača i tijesnu saradnju.

No, ne treba misliti da će sam pokušaj saradnje polučiti kvalitetne rezultate. U životu uopće nisu relevantni pokušaji, jedino što je važno i mjerodavno su postignuti rezultati.

Saradnju porodice i mekteba dodatno onemogućuje činjenica da ni današnja škola, a ni mekteb, nema dovoljno ugleda u aktuelnom

društvu. Mnogo je razloga za to, a neki od najznačajnijih su:

- odgojni ciljevi su suviše općeniti,
- odgojni ciljevi su često ambiciozni i teško ostvarivi u današnjim uvjetima,
- nastavni planovi i programi su ili zastarjeli ili nerealni, a uglavnom su preopterećeni faktografijom, historicizmom, formalizmom i nisu na nivou savremenih naučnih dostignuća,
- udžbenici ni sadržinski ni metodički nisu usklađeni sa zadacima savremene nastave, a priručnici, ako ih uopće ima, rijetko kad su originalni, aktualni i inovativni,
- odgojno-obrazovni sadržaji uglavnom nisu dovoljno prilagođeni potrebama našeg društva i mogućnostima, potrebama i interesima učenika,
- u pokušajima reformi uglavnom je težište na organizaciono-normativnoj strani nastave, dok se zanemaruje suštinska, također, pretnaglašava se ekstenzivna, a zanemaruje intenzivna strana nastave,
- u pravilu se forma pretpostavlja suštini i sadržaju,
- promjene se uvode sporo,
- standardi koncepcije i upotrebe nastavnih sredstava uopće ne idu u korak s najnovijim naučnim dostignućima,
- standardi za udžbenike i priručnike nisu naučno razrađeni i dovoljno konkretizovani, što je posebno alarmantno u pogledu udžbenika za mektepsku nastavu,
- sistem obrazovanja nastavnog kadra ne odgovara dinamičnim promjenama i savremenim zahtjevima,
- loše materijalno stanje dominira u većini škola i mekteba,
- problem strukturiranja grupa i odjeljenja direktno determinišu kvalitet rada,
- kognitivizam i učenje napamet još uvijek favorizuje veliki broj nastavnika i muallima.

Ovo su bili samo najčešće navođeni razlozi, a potpun odgovor na ovo pitanje zahtijeva puno iscrpnije istraživanje i analizu.

Činjenica je da tradicionalni mekteb ima neospornu odgojnu ulogu, ali činjenica je i da bi se njegova odgojna uloga mogla znatno povećati kada bi se osigurali sljedeći uvjeti:

1. *adekvatno mjesto u društvu* kao autentične odgojno-obrazovne institucije koje će imati svoju diplomu ili neku drugu verziju društvenog priznanja koje će imati na značaju;
2. *neophodni materijalni uvjeti* potrebni za organizaciju i vođenje savremene odgojno-obrazovne djelatnosti u mektebima;
3. *kvalitetni kadrovi* sa naprednom općom kulturom, stručnom i pedagoškom spremom, ličnim kvalitetima i pedagoškim entuzijazmom;
4. *konkretizacija, razrada i prilagođavanje osnovnih ciljeva odgoja i obrazovanja u mektebu društvenim potrebama i mogućnostima, te potrebama i mogućnostima polaznika,*
5. *naučno utemeljenje nastavnih planova i programa, izrada savremenih udžbenika i priručnika, korištenje raznovrsnih nastavnih sredstava,*
6. *stvaranje uvjeta za permanentnu modernizaciju, racionalizaciju i individualizaciju nastave,*
7. *povezivanje mekteba sa životom i teorije s praksom;*
8. *iskorištavanje rezultata pedagoških istraživanja u odgojnom radu*
9. *objedinjavanje svih odgojnih faktora i stvaranje što povoljnijih uvjeta za stvaralački i slobodan razvoj ličnosti;*
10. *veća pomoć od stručnih pedagoških službi u radu muallima;*
11. *uvezivanje rada muallima u mektebima i vjeroučitelja u školama,* kako se ne bi desilo ponavljanje istih nastavnih jedinica u obje ustanove.

Može se zaključiti da bez iskrene, prisne, sadržajno bogate i planski usmjerene saradnje porodice i mekteba ne može biti govora o punom

uspjehu u odgoju mladih, razvijanju svestrano obrazovanih, stvaralačkih, slobodnih ličnosti.

Da bi se saradnja mogla uspostaviti i razvijati potrebno je voditi računa o snagama i slabostima dosadašnje prakse. Zato ćemo u nastavku istaći šta najviše opterećuje tu saradnju, kako bi se to moglo otkloniti i samim tim podići kvalitet te saradnje.

4. Šta djeca cijene kod muallima

Poznato je da su roditelji zadovoljni čim su i njihova djeca zadovoljna. Bosanski vakifi su u svojim vakufnama precizno navodili osobine¹ koje traže od muallima za svoje mektebe. Zanimljivo je da su savremena istraživanja potvrdila da djeca najviše cijene i uvažavaju nastavnike (muallime) upravo s tim osobinama. Tako, npr., Mirčeta Danilović (2011: 7) ukazuje da se navodi 195 uloga i funkcija koje treba imati nastavnik.

Iako je većina njih navođena u vakufnama te osobine su i predmet izučavanja savremenih autora. Tako je Artur Džersajld proučavao osobine koje učenici cijene kod nastavnika i utvrdio da oni kod nastavnika najviše cijene:

- ljudske kvalitete (veselu narav, prirodno držanje, ljubaznost prema učenicima)
- kvalitete u održavanju discipline (fer odnos, pravednost u izricanju disciplinskih mjera, postojanost u stavovima prema učenikovom ponašanju)
- kvalitete fizičkog izgleda (opća privlačnost, pristojan spoljašnji izgled, prijatan način govora)
- nastavni kvaliteti (spremnost da pomogne učenicima, entuzijazam u radu, da radi za interese učenika, zanimljivo izlaže).

Prema istraživanjima Roberta Ričija karakteristike dobrog nastavnika su:

- ostvaruje samokontrolu u situacijama kada to treba,
- ima sposobnost da bude staložen, održi ravnotežu i mir prilikom kontaktiranja sa učenicima,

- svojim manirima podstiče i konstruktivno djeluje na mlade ljude,
- pokazuje entuzijazam u radu,
- voli djecu i svoj poziv,
- sa zadovoljstvom obavlja svoje poslove,
- omogućuje učenicima da rade i rješavaju probleme na svoj način, svojim tempom i bez spoljašnje torture,
- dobro organizuje nastavu,
- znalački raspoređuje vrijeme i organizovano se koristi nastavnim sredstvima,
- marljivo planira učeničke aktivnosti i vješto ih vodi da samostalnim radom i razmišljanjem stiču znanja, razvijaju sposobnosti i ostvaruju ono što su poduzeli,
- pokazuje interes za učenike kao ljude u procesu nastave, odgoja i života,
- usmjerava učenike da objektivno vrednuju rezultate svoga rada.

Prema istom istraživanju osobine lošeg nastavnika su:

- ne poštuje zahtjeve učenika,
- lahko se uzbuđuje,
- upućuje suviše zahtjeva učenicima,
- pokazuje nestrpljenje,
- pribjegava kažnjavanju, ismijavanju i izlaganju ruglu učenika,
- lahko se uznemiri,
- pokazuje nesigurnost,
- slabo se interesuje za nastavu,
- ne pokazuje entuzijazam,
- nameće svoja mišljenja i shvatanja,
- osujećuje inicijativu učenika,
- ne dozvoljava da njihova samostalnost i originalnost dođu do punog izražaja,
- nije u stanju da racionalno planira vrijeme za izvođenje nastave,
- ne zna uspješno koristiti nastavna sredstva,
- očekuje da djeca znaju šta bi trebala da rade,
- zadovoljan je ako djeca rade bilo šta,
- ne uspijeva da djeci izgradi standarde za vrednovanje vlastitog rada,
- tendira da učenika ocjenjuje samo na temelju znanja, a zanemaruje sve ostalo.

¹ Vidi više: Kasumović, I., *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu...*, str. 69.-70.

Svaki od navedenih detalja popspješuje ili opterećuje saradnju roditelja i muallima jer djeca svoja iskustva iz mekteba redovno prenose u svojim domovima.

5. Šta roditelji zamjeraju muallimima

Zamjerke roditelja nastavnicima detaljno su razrađene u pedagoškoj literaturi (Mandić, 1980: 92), te se iste odnose i na muallime. Realizacijom istraživanja u OŠ "Miroslav Krleža" u Zenici 2007. godine, na uzorku od 50 ispitanika iz 4. razreda (Halilović, 2007), te njihovih roditelja, potvrđeno je da se većina zamjerki roditelja spram nastavnika, odnosi i na muallime, uz još neke proistekle iz specifičnosti mektepske djelatnosti. Među najistaknutijim i najčešće navođenim zamjerkama roditelja spram muallima navode se sljedeće:

1. muallimi nemaju čvrste, raznovrsne i interesantne forme saradnje s roditeljima, najčešće se radi o usputnim susretima poslije džume ili nekim drugim prilikama;
2. roditeljski sastanci u mektebu su neuobičajeni i, zbog nepripremljenosti, mogu biti vrlo neprijatni;
3. neki muallimi previše traže od djece, domaći zadaci su obimni, ponekad veoma teški, a neke mektepske obaveze su nedefinisane, pa ponekad roditelji više rade s djecom nego muallim;
4. neki muallimi sistematski ne prate rad svojih učenika, ne unose se dovoljno u njihove svakodnevne probleme, ne daju uvijek adekvatne ocjene njihova rada i ne uspijevaju da im uvijek na vrijeme pruže potrebnu pomoć;
5. neki muallimi imaju miljenike u razredu, nisu objektivni u davanju prilika djeci i ne nastoje da svakom djetetu pomognu podjednako, što onemogućuje bilo kakvu saradnju,

6. djeca se ponekad žale da im ponekad nisu jasne neke lekcije, a ne usuđuju se pitati muallima o tome, zato što i u mektebu vlada mišljenje da onaj ko pita ili je glup ili se pravi važan;
7. u kontaktu s roditeljima i radu sa učenicima neki muallimi pokazuju mrzovolju, dosadu, pretjeranu osjetljivost, sklonost sitničarstvu i ispoljavanju sujete;
8. pojedini muallimi potenciraju samo jednu oblast (npr. kiraet ili ilmihal) i traže maksimalno od učenika u tome, dok ostalo zapostavljaju;
9. neki muallimi loše pričaju o djeci, zajedljivo im daju primjedbe i ismijavaju ih pred svima;
10. muallimi ne uključuju dovoljno učenike u mektepske i džamijske aktivnosti,
11. muallimi se ne snalaze najbolje u organizovanju slobodnog vremena učenika i raznih oblika zabave i razonode za djecu i omladinu.
12. većina roditelja nije zadovoljna radom mekteba na planu međusobne saradnje, a jedan broj je nezainteresovan za to pitanje, u najkraćem, zadovoljavaju se time da djeca nauče sufaru i klanjati;
13. neka djeca rad i obaveze u mektebu smatraju veoma teškim, obaveze prevelikim, nerado idu u mekteb i jedva čekaju kada će izaći iz mekteba i općenito kada će završiti osnovnu školu i prestati pohađati mekteb;
14. neki muallimi zapostavljaju slabije učenike, a forsiraju najbolje, pogotovo u pripremama za takmičenja, dok neki slabima poklanjaju svu pažnju i nemaju dovoljno senzibiliteta za rad sa darovitim učenicima;
15. većina muallima insistira na učenju napamet, a lijepo ponašanje se adekvatno ne vrednuje;
16. neki muallimi traže onakav odgovor kakav je doslovno napisan u udžbeniku;

17. mekteb i ne postoji da bi se osiguralo jedinstveno djelovanje svih odgojnih faktora.

Većina roditelja se lahko pridružuje ovim kritikama, ali se isto tako teško uključuju u njihovo prokativno rješavanje. Sa druge strane, svaki od muallima se može pronaći u nekim od njih, ali za odbranu i muallimi imaju svoje zamjerke roditeljima.

6. Šta muallimi zamjeraju roditeljima

Po rezultatima istog istraživanja, intervjuisanjem muallima koji uče anketirane učenike, utvrđeno je da i muallimi imaju primjedbe na roditelje, a najčešće spominjane su:

1. roditelji nisu dovoljno zainteresovani za probleme mekteba, rad djece u mektebu i osiguravanje podrške muallimu;
2. roditelji ne šalju djecu redovno u mekteb i time muallimu vežu ruke i onemogućuju sistemski rad;
3. neki roditelji svojoj djeci šalju jasnu poruku da je važnija sekcija ili pohađanje kursa od mekteba;
4. mnogi roditelji nisu upoznati sa suštinom mekteba i mekteb doživljavaju kao školu ili malu medresu;
5. većina roditelja koji su pohađali mekteb, mekteb posmatra iz svog ugla, tj. zamišlja ga kao mekteb iz svoga vremena;
6. pojedini roditelji od djece čak i u mektebu traže previše, nekada to premašuje mogućnosti djece, pa i muallima (npr. da dijete u mektebu počne učiti hizf i sl.)
7. na selima se odlazak u mekteb koristi kao izgovor da se ne ide na njivu i naporno radi i samo s tim motivom djeca dolaze u mekteb;
8. glavna briga većine roditelja je da im dijete dobro uči, da mu se otvaraju vrata za dalje školovanje i profesionalno usavršavanje, a mekteb im je sporedna obaveza i ne vode dovoljno računa kako se njihovo dijete odnosi prema

- muallimu, drugoj djeci, zajednici i vakufskoj imovini;
9. zbog pretjeranog interesa za uspjeh svoga djeteta u mektebu neki roditelji pokušavaju "kvalifikovano" ući u suštinu odgojno-obrazovnih procesa u mektebu, proizvoljno problematiziraju nastavni plan i program, te stručne i pedagoške kvalitete muallima;
 10. pojedini roditelji dolaze u mekteb sa čvrstim uvjerenjem da njihovo dijete odlično zna gradivo, jer su navodno, oni provjerili njegovo znanje, što je posebno izraženo kada roditelji slijede selefijska ili neka druga učenja;
 11. pojedini roditelji kroz uspjeh svoga djeteta gledaju cjelokupni uspjeh mekteba i muallima, pa kao dijete ide na takmičenja i muallim je dobar, a ako izostane tada ni muallim "ne valja";
 12. zbog ljubavi prema djeci i ambicije da dijete ostvari ono što oni nisu mogli, roditelji često ne mogu realno ocijeniti snage i sposobnosti svoga djeteta;
 13. kada muallimi pitaju roditelje kako im djeca uče kod kuće, obično dobiju pozitivne odgovore;
 14. neki roditelji pokušavaju sakriti mahane svoga djeteta pred muallimom;
 15. većina roditelja smatra da su ispunili sve svoje obaveze u pogledu vjerske edukacije prema djeci ako ga šalju u mekteb;
 16. neki roditelji nisu naučili djecu da se neke stvari teško uče (npr. pravilan izgovor nekih glasova, uvezivanje harfova, itd.), te njihova djeca nisu u stanju podnijeti neuspjeh koji, se nužno, s vremena na vrijeme, zbog raznih uzroka, pojavljuje svima čak i u mektepskoj nastavi;
 17. odsustvo permanentne brige roditelja za život i rad djeteta

(zatvaranje u stan, previše vremena pred TV, na internetu, besposličarenje, skitnja, i sl.) stvara brojne probleme sa kojima sam mekteb, pored najbolje volje, ne može voditi uspješnu borbu;

18. nesređeni odnosi između roditelja i djece, te neusklađeni odgojni utjecaji roditelja, izazivaju velike probleme u ponašanju djece u mektebu;
19. neodgovorni roditelji, svojim ponašanjem, daju negativan primjer djeci, pogotovo roditelji koji piju, puše, kockaju se i dr., a očekuju da njihovo dijete to ne radi;
20. neki roditelji rad primjenjuju kao kaznu i stalno kritikuju dijete zbog onoga što i kako radi te ga na taj način obehtrabruju i veoma negativno utiču na njega;

Posebno veliki broj primjedbi imaju muallimi na račun općeg odgojnog rada roditelja čije posljedice su direktno vidljive u mektebu. Neke od njih su sljedeće:

- ne vode dovoljno računa s kim se njihova djeca druže,
- ne vode računa o tome kako djeca provode slobodno vrijeme,
- ne podstiču djecu na samostalnost,
- traže od djece da se ponašaju poput njih kada su bili mali,
- ne znaju organizovati efikasnu kontrolu dječijeg rada i ponašanja,
- nisu uvijek objektivni i vješti u izricanju kazni i davanju nagrada,
- nekada se oglašuju o opravdane zahtjeve djeteta,
- razvijaju kod svoje djece prkosnu samostalnost ili totalnu poslušnost,
- nisu u stanju organizovati adekvatnu njegu, ishranu i zdravstvenu zaštitu djece,
- ne razumiju dječije potrebe za kretanjem, igrom, razonodom i druženjem sa vršnjacima,
- ne prate i ne poznaju osnovne probleme fizičkog i psihičkog razvoja djeteta,
- neki su pretjerano uvjereni u ispravnost odgojnih mjera koje preduzimaju,

- osiguravaju im pretjerano izobilje u životu,
- sumnjičavi su prema odgojnim mjerama drugih, itd.

Tek uvidom u ove zamjerke i temeljitim preispitivanjem i otklanjanjem svake od navedenih steći će se preduvjeti za bolju i potpuniju saradnju roditelja i muallima u domenu mektepskog života i rada. Bez temeljitog i ozbiljnog pristupa ovim zamjerkama, intenzivnija saradnja porodice i mekteba može biti samo slatki san.

7. Dodatni mogući oblici planske saradnje muallima i roditelja

Na osnovu svega što smo naveli lahko je uočiti da je u odgojnom radu previše toga uzajamno povezano i uvjetovano, tako da je nedopustivo prepuštanje "odgoja" tradiciji, stihiji i slučajnosti. Jasno je da se, samo zajedničkim nastojanjem muallima i roditelja, mogu očekivati dobri odgojni rezultati. Da bi ta saradnja bila moguća ona se prvo mora planirati, pa tek onda, uz prisustvo obostranog interesa, realizovati. Dosadašnja pedagoška praksa poznaje više oblika saradnje roditelja i škole, koji se vrlo uspješno mogu primjenjivati i u mektebu. To su:

- *individualni kontakt* (posjeta roditelja mektebu, posjeta muallima roditeljskom domu i dopisivanje)
- *roditeljski sastanci* (svih roditelja mektepske djece, samo određenih odjeljenja ili manjih grupa...)
- *opće i pedagoško obrazovanje i usavršavanje* (škole za roditelje, kursevi, seminari, tribine, predavanja, radionice i druge grupe...)
- *organizovanje značajnih akcija* (organizovanje radnih akcija, svečanosti, priredbi, izložbi, izdavanje listova, organizovanje ekskurzija...)
- *avjetovališta* (pedagoško-psihološko, medicinsko, pravno-socijalno...)
- *knjižnica za roditelje* (sa prostorom u kojem bi roditelji mogli čitati knjige, međusobno razgovarati sa nastavnicima...)

- *stali vidovi saradnje* (dan otvorenih vrata, kada svi roditelji mogu doći i zajedno s djecom i nastavnicima učestvovati u nastavi).

Uočava se da su u našoj tradiciji ovi oblici saradnje do sada bili slabo zastupljeni.

8. Zaključak

Na osnovu opserviranih detalja možemo izvući sljedeće zaključke:

- Porodica i mekteb su tradicionalne vrijednosti bosanskohercegovačkog društva i spona njihove saradnje je želja za boljitkom djece i izgradnja boljeg društva.
- Saradnja porodice i mekteba postojala je od kada postoje i mektebi, ali ona egzistira na jako niskom

nivou i uglavnom je tradicionalno postavljena.

- U prvom iskustvu slanja djeteta u mekteb uglavnom se radi o “bezuvjetnom povjerenju” roditelja u instituciju mekteba i rad muallima. Ukoliko se roditelji razočaraju uglavnom postaju zahtjevniji i traže “boljeg” muallima.
- I roditelji i muallim uglavnom imaju iste ciljeve u pogledu odgoja djece, a sve ih objedinjuje želja za dječijim uspjehom na ovom i onom svijetu;
- Saradnja porodice i mekteba se može podići na znatno veći nivo uz uslov otvorene komunikacije i participacije roditelja i muallima u aktivnostima koje se traže od djece.
- Saradnju je nemoguće podići na viši nivo dok se ne otklone vrlo

konkretne uzajamne zamjerke učenika, roditelja i muallima potvrđene u istraživanju.

- Od mogućih oblika saradnje, trenutno se u mektebu primjenjuje samo nekoliko njih.

Mekteb je bio i do danas ostao čuvar islamske i bošnjačke tradicije. Činjenica je da se danas pred mektebom nalazi mnoštvo novih izazova koji su nam bili nepoznati u ranijem periodu. Shodno tome, da li će mekteb nestati, i dalje ostati čuvar osnovnog islamskog nauka i bošnjačke tradicije ili će prerasti u još značajniji faktor, ovisi prvenstveno o viziji mektepske nastave koja se nudi i kvalitetu saradnje između muallima i roditelja, kao i svakog faktora mektepske nastave.

Izvori i literatura

Ćatić, R., (2005). *Osnovi porodične pedagogije*, Zenica: Pedagoški fakultet u Zenici
 Danilović, M. (2011). *Nastavnik kao uzor, model, idol, ideal, simbol, vrednost, tj. mjera, savršenog i svestrano obrazovanog čovjeka* – Tehnologija, informatika i obrazovanje za društvo učenja i znanja 6. Međunarodni Simpozijum, Tehnički fakultet Čačak, 3-5. jun 2011., Čačak

Halilović, N. (2007). *Utjecaj mekteba na odgojnost djece*. Zenica: MIZ Zenica
 Kasumović, I., (1999). *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu*, Mostar: Islamski kulturni centar
Nastavni plan i program za mektebsku nastavu (2004). usvojen na 6. redovnoj sjednici Rijaseta Islamske zajednice održanoj u Sarajevu, dana 24. juna

2004. godine, odnosno 06. džumade-1-ula 1425. h.g.,
 Mandić, P., (1980). *Saradnja porodice i škole*-nastavna biblioteka. Sarajevo: Svjetlost
 Mesihović, N., (1996). *Uvod u sociologiju*, Sarajevo: Svjetlost-štampa
 Škalko, K. (1949). *Pedagoška funkcija razrednika u našoj školi*, Zagreb

الموجز

إمكانات تحسين التعاون بين الأسرة والكتاب

نذير خليلوفيتش

كانت الأسرة في البوسنة والهرسك وما تزال تستند إلى دعم المؤسسة الدينية في المحافظة على التراث الإسلامي ورعايته، ويقدم الكتاب هذا الدعم للمسلمين في البوسنة والهرسك باعتباره مصدراً لرعاية القيم الإسلامية وفهمها وتطبيقها. والأطفال هم حلقة الوصل بين الكتاب والأسرة، وحسن تربيتهم هو الوظيفة الأولى والهدف الأسمى لديهما. والطفولة لها قوانينها ومتطلباتها، والأسرة والكتاب لهما أهداف يروجان تحقيقها لدى الصغار، ففي مجال التربية الدينية يشترك معلمو الدين والآباء في الأهداف، وهناك إمكانات كبيرة للتعاون فيما بينهما من أجل تحقيق تلك الأهداف، ولكن توجد هناك بعض القيود التي ينبغي التحرر منها أولاً. يقدم هذا البحث تحليلاً لإمكانات تحسين التعاون بين الأسرة والكتاب من أجل تحقيق طفولة أكثر سعادة وجودة للصغار.

الكلمات الرئيسية: الأسرة، الكتاب، معلم الدين، الطفولة.

Summary

PROSPEKTS OF RAISING THE QUALITY OF CO-OPERATION BETWEEN FAMILY AND MAKTAB

Nezir Halilović

In preserving religious tradition families in B&H have traditionally relied upon institutional support of religious communities. For Muslims in our country this support was offered through maktab class where healthy traditional values and perception of Islam were taught and preserved. Nexus between a family and a maktab are children and their up-bringing is the aim and a task of both these institutions. Childhood has its own rules and requirements, and maktab and parents have their aims regarding the upbringing of young generations. The prospects of cooperation between parents and maktab are big, however there exist certain limitation that need to be solved. This article discusses the possibilities of raising the quality of this cooperation with aim of providing happy and fulfilling childhood for our new generations.

Key words: family, maktab, muallim, childhood